

Yessenov
Science
Journal

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ДАМУ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И
ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

ӨӨЖ 34.096
ХҒТАР 10.47.65
DOI 10.56525/GNGJ6327

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
БАЛА ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

АБИЛШЕЕВА Р.К.
*АХМЕТОВА Б.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар
және инжиниринг университеті
Ақтау қ, Қазақстан

E-mail: bagit.akhmetova@yu.edu.kz

*Корреспондент авторы: bagit.akhmetova@yu.edu.kz

Аңдатпа. Бұл мақалада кәметке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың өзекті мәселелерінің бірі қарастырылады. Оның өзектілігі бірнеше себептерге байланысты: біріншіден, баланың құқықтарын қозғайтын көптеген нормативтік-құқықтық актілер; екіншіден, балалардың құқықтарын қорғауға арналған билік органдарының өзара әрекеттесуінің болмауы. Мақалада әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттары қарастырылған. Сонымен қатар, бүгінде бұл салада қандай проблемалар бар.

Кілт сөздер: бала құқықтары, адам құқықтары, Отбасы құқығы, конвенция, бала тәрбиесі, ата-аналардың жауапкершілігі.

Кіріспе. Бала құқығын қорғау мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі боп табылады. Мемлекеттік саясат кәметке толмағандарға зиян келтіру, олардың заңды мүдделері мен құқықтарын бұзғаны үшін лауазымды тұлғалардың жауапкершіліктерін, құқықтары мен міндеттерін біріктіруге бағытталады, кәметке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жағдайларын қамтамасыз етуге бағытталады. Балалар кез-келген мемлекет үшін басты құндылық деп танылады [1].

Президент К. К. Тоқаев «Әділ мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында елдегі балалардың әл-ауқатына терең қамқорлық білдіріп, оларға бақытты және қауіпсіз балалық шақты қамтамасыз етудің маңыздылығын атап өтті [2]. Қазақстанда өскелең ұрпақтың мүдделері, оларды қорғау және қалыпты даму мәселелері бірінші орында тұр, сондықтан ҚР заңнамасы нормаларының едәуір бөлігі кәметке толмағандардың құқықтарын қорғауға бағытталған[2].

1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы, 1966 жылғы 16 желтоқсандағы экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пакт, 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт сияқты адам құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық

құжаттарда отбасы қоғамның табиғи бөлшегі және ол қоғам мен мемлекет тарапынан қорғауға құқылы деп көрсетілген [3, 32 – 53 бб.].

Қазақстан Республикасының заңдары қабылданған халықаралық міндеттемелерге бағдарланады, нәтижесінде отбасы: ана, әке және бала мүдделерін қорғауға бағытталған заңнамалық актілер қабылданады. Мемлекет отбасына бірқатар шаралар арқылы қамқорлық көрсетеді, олардың арасында отбасын нығайтуға бағытталған заңнамалық нормалар ерекше орын алады.

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу диалектиканың категориялары мен принциптеріне, құқықтық шынайылықты танудың жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістерін кешенді зерттеуге негізделген. Жалпы ғылым ретінде сипаттау, талдау және синтездеу, индукция және дедукция, жіктеу және типология әдістері қолданылды. Жеке ғылыми әдістердің ішінде формальды-логикалық, деректі талдау әдістері қолданылды.

Олар отбасында жеке тұлғаның мүдделерін барынша толық қанағаттандыруға, отбасының әрбір мүшесінің лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға, балаларды қоғамның үйлесімді және жан-жақты дамыған мүшелеріне тәрбиелеуге ықпал ететін қатынастар орнатуға бағытталған. Біздің еліміздегі балалық шақты Конституциялық қорғау Адам құқықтары туралы халықаралық актілерге сәйкес келеді және отбасы мен балаларды Конституциялық қорғауға қаншалықты мән берілетінін көрсетеді.

ҚР Конституциясына сәйкес балалар ерекше құндылық болып танылады. Мемлекет мейлінше балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасайды.

Нәтижелер және талқылау. Әр баланың физикалық, психикалық, рухани, адамгершілік және әлеуметтік дамуы үшін қажетті лайықты өмір салты бар. 1959 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясы жариялаған Бала құқықтары декларациясы балалық шақты қорғау ісінде үлкен рөл атқарды. Оның мазмұны балаларға қатысты Жақсылық пен әділеттілікке шақыру болды. Бала құқықтары туралы Декларация мынадай қағидатты жариялайды: балаға заңмен және басқа да құралдармен әлеуметтік қорғау қамтамасыз етілуі және оған физикалық, ақыл-ой, адамгершілік, рухани және әлеуметтік тұрғыдан салауатты және қалыпты жолмен және бостандық пен қадір-қасиет жағдайында дамуға мүмкіндік беретін мүмкіндіктер мен қолайлы жағдайлар жасалуы тиіс[4].

Осыған байланысты, балалардың қатысуымен қоғамдық қатынастардың әртүрлі түрлерін реттейтін кәметке толмағандарды тәрбиелеудің құқықтық нормалары үлкен маңызға ие. Жастар (жасөспірімдер) қолданыстағы құқықтық актілерде оларға бекітілген құқықтарды мен міндеттерін білуі керек.

Қазіргі қоғамда балалық шақ пен кәметке толмағандардың құқықтарын қорғау мәселелері әлемдік қоғамдастық үшін де, ұлттық деңгейде де басым болып табылады. Адам және балалар құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттар мен Қазақстан Республикасының Конституциясы адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары туғаннан бастап оған тиесілі деп жариялағанымен, іс жүзінде кәметке толмағандардың құқықтары күн сайын бұзылады, бұл, әрине, заңнаманы жетілдіру қажет және қабылданған заңдарды іс жүзінде іске асырудың тиімді тетіктерін құру қажет деген ойға жетелейді.

Мемлекет басшысы балаларымыздың қауіпсіздігіне қатты алаңдаушылық білдіріп, кәметке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылықтың кез келген түрі үшін жазаны қатаңдату талап етті. Өскелең ұрпақтың психикалық денсаулығына ерекше назар аударды.

Өкінішке орай, қылмыс пен инфляцияның өсуі, табыс деңгейі бойынша қоғамның стратификациясы, азаматтардың құндылық бағдарларының жеке материалдық мүдделерді қамтамасыз етуге ауысуы, қоғамдық сананы жаппай криминализациялау, демократияны

рұқсат ретінде бұрмаланған түсіну, заңды құрметтемеу және т. б. сияқты жағымсыз әлеуметтік процестер[5, 15-17 бб]..

ҚР ІІМ ақпараттарына сүйенсек, соңғы жылдары кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылық құқықтарына қарсы қылмыстар саны күрт өскен. Сондай-ақ, балалардың балабақшалардағы құқықтарының бұзылу фактілері, тәрбиешілер тарапынан балаларға қол жұмсау сияқты теріс жағдайлардың орын алуымен қатар аталған білім беруге дейінгі сатыдағы ұйымдардың мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес келмеу фактілердің орын алып отырғандығын да айта кеткен жөн.

Қазіргі қоғамдағы жағдай балалар қылмысынан басқа процестерге жеткіліксіз назар аударудан туындайды, кәмелетке толмағанның қауіптілік дәрежесі де артады, өйткені қылмыстық орта өзіне қауіп төндіріп қана қоймай, сотта кәмелетке толмағанның мүгедектігі немесе мүгедектігі бар екендігін пайдалана отырып, кәмелетке толмағандарды қылмыстық әлемге тартуға тырысады.

Қолайсыз отбасындағы балаларда ең маңызды қажеттілік - ата-аналардың мейірімі мен сүйіспеншілігіне деген психологиялық қажеттілік жүзеге асырылмайды. Нәтижесінде олар отбасынан тыс ортамен араласуға тырысады. Мұнда олар өздеріне қажетті түсіністікті, назар аударуды табады.

Бұл өмірлік тәжірибенің жеткіліксіздігі, икемділік пен еліктеуге бейімділік, назар аударуға, ерекшеленуге және өзін-өзі танудан қорқуға деген ұмтылыс, эмоционалдылықтың жоғарылауы, теңгерімсіздік, импульсивтілік; жеке достық пен топтық ынтымақтастықтың дамыған сезімі; байқалған оқиғалар туралы кейбір нақты деректерді жеткіліксіз қабылдау, есте сақтау, көбейту. Сонымен қатар, кәмелетке толмағандарды ересектердің қадағалауы мен ықпалын, олардың тәжірибесі аз еркіндігін де ескеру қажет.

Мемлекеттің міндеті-кәмелетке толмаған азаматтың құқықтарын ішкі заңнамамен де, халықаралық құқық нормаларымен де қорғау. Кәмелетке толмағандардың ерекшеліктері заңда ескерілмеуі мүмкін .

Көптеген кәмелетке толмағандар қолданыстағы заңнамада бекітілген өз құқықтарын біліп қана қоймай, кәмелетке толмаған балалардың құқықтарына Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген заңмен кепілдік берілгеніне қарамастан, оларды толық көлемде іске асыра алмайды.

Көпшілік жағдайда кәмелетке толмағандар өздерінің заңға сәйкес құқықтарын біле бермейді, оны қалай жүзеге асыру туралы да түсінік қалыптаспаған, өз құқығын қорғау үшін қандай орындарға шағымданудан да хабарсыз. Сондықтан да кәмелетке толмағандар арасында профилактикалық шаралар өткізу маңызды. Профилактика бұл отбасылар мен білім беру ұйымдарының мақсатты бағытталған әлеуметтік-педагогикалық қызметі[6].

Қорытынды. Ғылыми еңбектің мақсаты ол осы уақытқа дейін ғылыми-теориялық деңгейде толық көрініс таппаған балалардың құқықтарын қорғау проблемаларының ерекше өзектілігімен анықталады. Соңғы жылдардағы заң әдебиеттерінде қазақстандық авторлардың арнайы еңбектері жарық көре бастады, онда Қазақстан Республикасындағы балалардың құқықтарын қорғаудың жекелеген аспектілері егжей-тегжейлі қарастырылды. Олардың ішінде Б. А. Жандарбек Н., Бурибаева Е. А. және Хамзина Ж. А., Жатқанбаева А. Е. еңбектерін ерекше атап өткен жөн.

Сонымен қатар, аталған авторлардың ғылыми еңбектерінде балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңнаманы жетілдіру мәселелеріне байланысты мәселелер назардан тыс қалғанын да атап өту керек.

Біздің міндетіміз еліміздегі әрбір баланың бақытты және қауіпсіз балалық шағы болуын қамтамасыз ету.

ӘДЕБИЕТТЕР

- [1] Абдулова Р.Б./ Правовая политика Республики Казахстан и ее развитие в области прав детей и их защиты. 2017 г
- [2] Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы."Әділ мемлекет. Біртұтас ұлт. Гүлденген қоғам" <https://adilet.zan.kz/>
- [3] 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт // адам құқықтары мен бостандықтарын халықаралық қорғау. Құжаттар жинағы. - М.: Заң әдебиеті, 1990. - Б. 32-53.
- [4] Бала құқықтары декларациялары БҰҰ АА 1386 (XIV) 1959 жылғы 20 қарашадағы қарар// адам құқықтары мен бостандықтарын халықаралық қорғау, М.: Құқықтық әдебиет. 1990 ж.
- [5] Афанасьева И.В. кәмелетке толмағандардың ата-аналық міндеттерін орындамаған кезде олардың мүдделерін отбасылық-құқықтық қорғау // отбасы және тұрғын үй құқығы. 2014. № 5 Б. 15-17.
- [6] Как защищаются права детей в Казахстане. inform.kz https://www.inform.kz/ru/kak-zaschischayutsya-prava-detey-v-kazahstane_a3885783.

REFERENCES

- [1] Abdulova R. B. / legal policy of the Republic of Kazakhstan and development in the region "I'm sorry," she said. 2017 G
- [2] Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 1, 2022."A just state. United Nation. Prosperous society" <https://adilet.zan.kz/>
- [3] International Covenant on Civil and political rights of December 16, 1966 // international protection of human rights and freedoms. Collection of documents. - M.: legal literature, 1990. - p. 32-53.
- [4] Declarations of the rights of the child UN AA resolution 1386 (XIV) of November 20, 1959// international protection of human rights and freedoms, M.: legal literature. 1990.
- [5] Afanasyeva I. V. family and legal protection of the interests of minors in case of non-fulfillment of their parental duties // family and housing law. 2014. No. 5 p.15-17.
- [6] as children are protected in Kazakhstan. inform.kz https://www.inform.kz/ru/kak-zaschischayutsya-prava-detey-v-kazahstane_a3885783.

Абилшеева Р. К., Ахметова Б. С.

*Каспийский университет технологии и инженерии им. Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ОБЛАСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье рассматривается один из актуальных вопросов защиты прав и законных интересов несовершеннолетних. Его актуальность обусловлена несколькими причинами: во-первых, многочисленными нормативно-правовыми актами, затрагивающими права ребенка; во-вторых, отсутствием взаимодействия органов власти, призванных защищать права детей. В статье рассмотрены основные направления социальной политики. Кроме того, какие проблемы сегодня существуют в этой области.

Ключевые слова: права ребенка, права человека, семейное право, Конвенция, воспитание детей, ответственность родителей.

Abilsheeva R. K., Akhmetov B. S.

*Caspian university of technology and engineering named after Sh. Yessenova
Aktau, Kazakhstan*

**CURRENT PROBLEMS IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHILDREN'S
RIGHTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Abstract. The article deals with one of the most urgent problems of protecting the rights and legitimate interests of minors. Its relevance is due to several reasons: firstly, a large number of normative legal acts affecting the rights of the child; secondly, the lack of interaction between authorities designed to protect the rights of children. The article considered the key directions of social policy. Also, what difficulties exist today in this area.

Key words: children's rights, human rights, family law, convention, raising children, parental responsibility.